

SZEMLE

Katalin Fábíán. *Contemporary Women's Movement in Hungary. Globalization, Democracy, and Gender Equality*. Washington DC: Woodrow Wilson Center Press and John Hopkins University Press, 2009. ISBN 978-0-8018-9405-3. Keménykötés. 416 oldal.

Mi sem erősíti meg jobban közös tapasztalatunkat - jelesül, hogy témánk: a feminizmus, és a társadalmi nemek kérdése, sajnos minden erőfeszítés ellenére marginális maradt a hazai tudományos életben és a közéletben - mint az a tény, hogy a rendszerváltás utáni hazai nőmozgalomokról szóló eddig egyetlen teljes, társadalomtudományi igénytel megírt munka angolul jelent meg az Egyesült Államokban, a Lafayette College-ban oktató professzor, Fábíán Katalin tollából. A szerző a távolság ellenére egyik legjobb ismerője, és követője a nők társadalmi helyzete aktuális, és legfontosabb kérdéseinek mind Magyarországon, mind környező, poszt-szovjet utódállamokban. A nőmozgalmak történetével, tipizálással foglalkozó cikke 1995-ben az Info-Társadalomtudomány különszámában elméletileg is megalapozta mindazt, amivel a következő évtizedben foglalkozni kezdett.

A Contemporary Women's Movements in Hungary. Globalization, Democracy, and Gender Equality [Kortárs nőmozgalmak Magyarországon. Globalizáció, demokrácia és nemek közötti egyenlőség] című kötete több éves empirikus kutatáson alapul. Kutatóként érdeklődéssel, és fáradhatatlanul gyűjtötte az anyagot, kereste fel az elérhető nőszervezeteket, és vette föl precíz alaposággal és szakértelemmel előkészített interjúit. Személyes jelenléte, elkötelezett kíváncsisága, a rendszerváltás utáni helyzet alapos ismerete, a tapasztalat, amelyet amerikai tanulmányai jelentettek, a nemzetközi szakirodalomban való fantasztikus jártassága és a több évre visszatekintő egyetemi oktatói élményei alkotják együtt azt a sajátos és a téma szempontjából messzemenően releváns nézőpontot, amelyből a kötet megíródott.

A szerző a globalizáció kontextusába helyezi a hazai nőmozgalmak bemutatását, már a kötet legelején leszögezve, hogy a rendszerváltás után alakuló nőszervezetek külföldi kapcsolataik révén a 'globalizáció szelét' hozták a hazai közéletbe. A szervezetek már jelenlétükkel, aktivitásukkal is erősítették a kialakuló demokráciát. Fábíán kötetének két alapkérdése, hogy mi volt a nőcsoportok és a demokratizálódás felé induló hazai társadalmi közélet között a kölcsönhatás, valamint az, hogy a globalizáció miként

érintette őket, hogyan befolyásolta a szervezetek működését? Az alapkérdések vizsgálatához a nőszervezetek értékrendjének feltérképezése mellett a szervezetek egymás közötti, és az állammal való interakcióit elemzi.

Fő tétele, hogy a különböző ideológiai háttérrel rendelkező, különböző politikai platformokhoz kötődő (vagy azoktól független), szervezeti felépítésben igen eltérő mintázatokat mutató hazai nőcsoportoknak leginkább jóléti kérdések mentén sikerült némi összefogást és szolidaritást felmutatniuk. Ezek azok a tematikák, amelyekben a szerző szerint a szervezetek áttörést is hoztak, amennyiben hatást tudtak gyakorolni az intézményrendszer működésére és a döntéshozókra.

A téma kifejtése előtt Fábián példamutató pontossággal helyezi átlátható, tiszta fogalmi keretbe mondandóját. A nők mozgalmi tevékenységét a nők számára korábban *kizáró jellegű közélet megváltoztatásának* mozzanatként értelmezi – vagyis a társadalmi nyilvánosság új tereinek létrehozásaként. Ez az átalakulási folyamat az európai társadalmakban már a tizenharmadik század végén elindult. Korunkban a helyi és a globális dimenzióban együtt értelmezhető társadalmi cselekvések egyre erőteljesebben hatnak a korábban limitált női közéleti szerepkészlet kiteljesítése és a keretek megváltoztatásának irányába. Jeles teoretikusokra hivatkozva, a globalizáció a szerző értelmezésében egy olyan folyamat, amely minőségi változást idézett elő politikai, gazdasági, kulturális, technológiai és stratégiai területeken. Kérdés, hogy Közép-Európában mindez hogyan jelenik meg? Amerikanizálódásként, modernizációs kényszerekként, uniformizálódásként, újonnan megjelenő értékrendekhez való igazodásként, fogyasztói automatizmusok berögzüléseként? Mindez a helyi adottságok és a globalizációs hatások adott interakcióiban vizsgálható. A találkozások mentén jönnek létre az úgy nevezett hibridek, a társadalmi élet olyan mozzanatai, amelyek egyaránt magukon hordozzák az újonnan fellépő globalizációs hatás és a helyi meghatározottság jegyeit. A jelenséget hasonlóképpen ragadta meg egy korábbi, nagyobb méretű, hazai interdiszciplináris kutatómunka is Peter L. Berger és S. Huntington tézisire építve, amelyet a szerzők akkor a *Zárva várt nyugat* c. kötetben összegeztek (Szerk. Kovács János Mátyás).¹

Hasonlóképpen pontos, és a téma szempontjából elengedhetetlenül fontos Fábián demokrácia definíciója - R. Dahl és C. Macpherson tételeinek mozgósításával - amely szerint a demokrácia széles értelemben véve olyan aktív részvételen alapuló berendezkedés, amely tiszteletben tartja, jogokkal védi az emberi méltóságot. Ehhez kapcsolódnak a szerző útmutató jellegű feminizmus és nőmozgalom meghatározásai, amelynek ismerete

¹ Kovács János M. (szerk.) *A zárva várt nyugat. Kulturális globalizáció Magyarországon*. Budapest. 2000/Sík Kiadó, 2002.

elengedhetetlenül fontos lenne a hazai oktatásban minden szociológus és politológus hallgató számára. A szerző „hibridfeminizmus” meghatározása különösen jól alkalmazható a kelet-európai jelenségek értelmezéséhez: „Amint arra az elnevezése is utal a hibridfeminizmus különböző feminista illetve nem-feminista megközelítéseket ötvöz, adott országok, régiók történelmi, politikai adottságai, és kulturális jellegzetességeinek megfelelően” (78).

A kötet nagyon szimpatikus vonása számomra, ahogyan a nyugati olvasót ’érzékenyíti’, vagyis az esetleg tájékozatlansággal küzdő érdeklődőt a szerző társadalomtörténeti anyag bevonásával bevezeti a kelet-európai társadalmakról való ismeretekbe. Ennek keretében olyan kérdésekre is rávilágít, mint például az állam szerepe a totalitáriánus rendszerekben, a nyilvánosság korlátozott volta, a második nyilvánosság jelentősége, illetve a közéletben a kettős beszéd orwell-i valósága a rendszerváltás előtti időszakban. A szerző mindezzel az olvasót segíti abban, hogy értelmezhetővé váljon a kelet-európai társadalmakban 1990 után kibomló civil aktivitás. Fontos mozzanat az is, amit a jelenlegi helyzet vizsgálatánál nem árt újra és újra tudatosítanunk, hogy Magyarországon a második nyilvánosság szereplői, a korábbi ellenzéki hangok képviselői nagyrészt az establishment részévé váltak politikai döntéshozókként, így megtört egy személyekhez köthető folyamat, amely - korlátozott eszközökkel bár, de mégis - a hatalommal szembeni egyértelmű ellenállást jelentette a rendszerváltás előtt.

A szerző végül a vizsgálni kívánt hazai nőmozgalmakat az új társadalmi mozgalmak fogalmi kontextusába helyezi. Ez egyrészt ígéretes, és releváns megközelítés, másrészt túl könnyen arra csábítja a szerzőt, hogy magától értetődően használjon olyan fogalmakat, amelyek az új társadalmi mozgalmak keretébe ágyazódó nőmozgalmak leírására valóban alkalmasak a nyugati demokráciákban. Kérdés azonban, hogy a vizsgált, hazai közéletben vajon megállják-e a helyüket a „nők felismerték” vagy a „nők tudatosították magukban” – jellegű kifejezések, amelyek egyrészt egyfajta mi-tudat meglétét, másrészt egy explicit politikai öntudatra való ébredés folyamatát feltételezik. Tapasztalatom szerint ezek csak szigetszerűen jelentek meg mindezedáig a hazai civil társadalomban. A szerző nagyon jól ismeri fel ellenben azt, hogy a jelenségek feltárásában igen lényeges mozzanat a hazai, női, politikai aktivitás tárgyalásánál a média szerepe a marginalizációban, a tevékenységek, a politikai állásfoglalások, közzé tenni kívánt tartalmak egészen egyszerű elhallgatásában és bagatellizációjában.

Elengedhetetlen része az 1990-et követő időszak nőmozgalmainak tárgyalásához a szakirodalomban sok helyen felbukkanó kelet-nyugat viták (például a legkorábbi időktől Ann Snitow, Barbara Einhorn, Jirjina Siklova,

Nunette Funk írásaiban). Mennyiben mozogtak a nyugati nőcsoportok jószándékú közeledései a nem-szándékolt kolonizáció dinamikájára? Mennyiben nehezítették meg a közös értelmezési keret kialakítását a kelet-európai közegben továbbélő, „le-nem-bontott”, reflektálatlan nemi szerep sztereotípiák, amelyekről a nyugati nők már távol kívánták magukat tartani. Fábián fejtegetésében körvonalazódik egy olyan megközelítés, amely befogadó, elfogadó módon értelmezné a helyi sajátosságok szerint a nőmozgalmi megnyilvánulásokat, és amely alapja lehet a közös gondolkodásnak.

Mielőtt a kötet részletesebben bemutatná a rendszerváltás után megalakult hazai nőcsoportokat egy összefoglalást olvashatunk a nemek közötti egyenlőtlenségek alakulásáról különböző mutatók alapján (pl. munkavállalás, jövedelmi különbségek, politikai képviselő) kelet-európai országok közötti és kelet-nyugati összehasonlításban.

Feltehetőleg szintén a régiót kevésbé ismerő olvasót megcélozva vázlatos történelmi áttekintést is ad a szerző korábbi, magyarországi nőmozgalmi kezdeményezésekről, megemlítve a reformkor, a századforduló, a két világháború közötti, majd az 1945 utáni időszakot, párhuzamot vonva az egyes korszakok között a mindenkori establishment reakcióinak szempontjából.

A jelenkori nőszervezetek bemutatásának alapja elsősorban Fábián több éves résztvevő megfigyelői munkája, interjúi aktivistákkal, valamint hatalmas mennyiségű eredeti dokumentum feldolgozása. „Egy olyan világot tanulmányoztam, amelynek része voltam, amelybe érzelmileg én is bevonódtam.” vallja magáról a szerző, és reflektál arra, hogy emiatt könnyen érheti őt a szubjektivitás vádja. Módszertani fegyelme, következetessége, elméleti, fogalmi apparátusa alapján azonban Fábián munkáját nem fenyegeti ez a veszély.

Tény azonban, hogy nehéz feladatot vállal magára akkor, amikor a szervezetek bemutatásánál számos szempontot kíván egyidejűleg mozgósítani, a szervezet aktivistáinak ideológiai meggyőződéseitől kezdve, a szervezetek struktúráin át egészen a finanszírozás részletezéséig. Valóban, mindegyik szempont egyenként lényeges eleme a speciális poszt-szocialista helyzet megértésének, bár ez a fajta komplexitásra való törekvés egyben magában rejtheti a részletekben való elveszés kockázatát is. A minden részletre kiterjedő figyelem hasonlítható a Clifford Geertz-i antropológiai sűrű leíráshoz, amikor is a bemutatandó adott közeg, mint afféle külön univerzum tárul fel a maga jellegzetességeivel. Így jelennek meg például az aktivisták által vallott politikai értékrendek sajátos ellentmondásai, az akciók, kampányok, előadássorozatok, közlemények üzenetei, a legkülönfélébb motivációk.

A szerző három akciósorozatot mutat be közelebbről, amelyekben hatékony aktivitást mutattak fel hazai nőcsoportok. Részletesen dokumentálva tehát megismerkedhetünk az alábbiakkal:

- a Magyar Reklámszövetség Önszabályozó Reklám Testület Reklámetikai Bizottságához benyújtott panaszok története szexista plakátokkal és reklámokkal kapcsolatban (FIONA és Tűsarok kezdeményezései)
- a családon belüli erőszak törvényi szabályozására tett kezdeményezéseket
- a nyugdíjkorhatár tervezett változtatásának témájában gyűjtött aláírásgyűjtést.

Ez utóbbit a szerző a bevezetésben ismertetett tézisének alátámasztására szánta, miszerint: a jóléti kérdés volt azon kérdések egyike, amely mentén hazai nőcsoportok összefogásra, közös fellépésre voltak képesek.

A mozgalmak, nőszervezeti tevékenységek újabb időszakának értelmezési lehetőségét nyújtja Fábíán megállapítása, miszerint a nyugati nőcsoportokkal való együttműködés (jellegzetesen például a nők elleni erőszak témában megvalósuló kiterjedt network építés és nemzetközi tapasztalatcsere) kapcsán két, jellegzetes – máshol már jelentkező - hatással is számolni kell: az egyik a professzionalizáció, a másik pedig az NGO szektor bevonódása a kormányzati szervek, minisztériumok, hivatalok munkájába, és autonómiájának csökkenése.

A kötetet jó szívvel ajánlanám minden, a tranzitológia bármely területével foglalkozó oktató illetve diák számára, nem csak azoknak, akik a feminizmus és a nőmozgalmak iránt érdeklődnek. A mai magyarországi nőszervezetek bemutatása ugyanis rávilágít a kelet-európai demokráciák civil társadalmának dinamikájára, az artikulálódó társadalmi problémákra, az érdekérvényesítés sikeres és kevésbé sikeres módozataira. Megfontolásra ajánlom azonban a hazai kutatók és Fábíán Katalin további, reményteljes párbeszédének keretében, hogy közelről, illetve távolról szemlélve vajon mozgalom-e mindaz, amit eddig annak láttunk (és látni szeretnénk), avagy elszigetelt, a közéletben megjelenni alig tudó csoportok, lelkes egyéni aktivisták heroikus, elszánt különálló küzdelme?

Acsády Judit

MTA Társadalomtudományi Központ, Szociológia Intézet